
Rozprawy doktorskie : streszczenia autoreferatów.

Biuletyn Polonistyczny 5/14, 81-87

1962

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

III ROZPRAWY DOKTORSKIE

(streszczenia autoreferatów)

Alina Witkowska : Światopogląd filomatów wileńskich w latach 1817-1823. Promotor: prof. dr S. Żółkiewski (IBL). Recenzenci: prof. dr K. Górski (UMK) i doc. dr M. Janion (IBL). Instytut Badań Literackich - Warszawa 1962.

W pracy swej próbowałam dokonać rekonstrukcji podstawowych elementów poglądu na świat członków Towarzystwa Filomatów. Ponieważ grupę tę uważam za reprezentacyjną dla generacji mickiewiczowskiej, mogę charakteryzując światopogląd filomatów poczynić pewne uogólnienia dotyczące całej generacji.

W tym celu podjęłam badanie czynników, które złożyły się mogły na ukształtowanie się poczucia wspólnoty pokoleniowej: podobne pochodzenie społeczne średnio- lub drobnoszlacheckie, zbliżony typ wychowania domowego, wspólne wielkie przeżycie historyczne, doświadczenia czytelnicze i elementarne pojęcia moralne wyniesione ze szkół. Zwracam uwagę zwłaszcza na rolę Woltera oraz na wpływ filozofów stoickich.

Za istotny czynnik tworzący poczucie więzi pokoleniowej należy również uważać tzw. "konflikt ojców i dzieci" - pierwszy w kulturze polskiej tak świadomy i wyrazisty spór młodych ze starymi, których młodzi obarczają odpowiedzialnością za upadek ojczyzny.

W odrębnych rozdziałach zostały omówione społeczno-polityczne i etyczne elementy ideowości filomatów związane z prawem natury, historyzmem, ludowością oraz także w aspekcie organizacyjnym - z formą utopijnego państwa przyjaciół i z konspiracją polityczną.

Prawo natury wydaje się podstawą programu społeczno-moralnego i organizacyjnego Towarzystwa Filomatów w latach 1817-1819/20.

Analiza programu moralnego filomatów pozwala stwierdzić, że mamy tu do czynienia z jedną tak licznych w XVIII wieku utopii moralnych. Natomiast wyjaśnienia organizacyjnej formy utopii filomatów - państwa republikańskiego - szukać należy w bliskich im tradycjach pism Monteskiusza.

Moralna problematyka utopii filomatów rozpatrzona została pod kątem bardzo znamiennej ewolucji wewnętrznej ich etyki społecznej. Od preferowania kryterium korzyści własnej dochodzą oni do pojęcia ofiary jako kategorycznego obowiązku.

Ewolucję światopoglądu filomatów da się prześledzić w sposób najbardziej wyrazisty w dziedzinie problematyki historyzmu. Ta problematyka stanowi motyw główny rozdziałów omawiających upadek koncepcji państwa młodych i ewoluowanie jego obywateli ku politycznym kategoriom i konspiracyjnym formom organizacji. Dzięki historyzmowi filomaci stają się nie tylko generacją kontynuatorów Oświecenia, ale i prekursorami romantycznego widzenia człowieka i jego dziejów.

W związku z problematyką historyzmu filomatów omówiona została europejska geneza tego zjawiska, a przede wszystkim rola Herdera, Edmunda Burke'a, tradycjonalistów francuskich, jak de Maistre, oraz niemieckiej szkoły teoretyków prawa, zwłaszcza Savigny'ego.

Natomiast początki polskiego historyzmu wiązać należy z naukowo-filozoficzną krytyką legalności rozbiorów Polski oraz z poszukiwaniem argumentów uzasadniających fakt historycznego trwania narodu pozbawionego państwowości.

W drodze filomatów od prawa natury do historyzmu szczególną rolę przypisać należy Joachimowi Lelewelowi. Przytoczone w pracy przykłady wpływu Lelewela zaczerpnięte są z wypowiedzi epistolarnych jego uczniów, ale śladów rozumowania profesora należy szukać przede wszystkim w rysach nowoczesnego widzenia związku między człowiekiem a historią, jaki obserwować można w wypowiedziach i dokumentach filomackich, wreszcie w poetyckim świadectwie tego wpływu, jakie stanowi wiersz Mickiewicza "Do Joachima Lelewela".

Wydaje się, że ewolucja światopoglądu filomatów zmierzającego ku historyzmowi szła w parze z ewolucją ich koncepcji organizacyjnych. Państwo przyjaciół przekształca się w swego rodzaju pitagorejski zakon moralny, a później w organizację o wielu cechach spisku politycznego. Przemiany te można uchwycić analizując nazewnictwo, coraz bliższą spiskowi politycznemu strukturę organizacji, wreszcie wskazując na pojawienie się w ustawach filaretów moralnego kodeksu konspiratora.

W zakresie ewolucji estetycznej szczególną rolę odgrywa pojęcie ludowości. W związku z tym praca omawia pokrótce znaczenie tego zjawiska w skali europejskiej oraz formy realizacji estetyki prostoty poprzedzające ludowość romantyczną: m.in. zbieractwo pieśni ludowych. W tym trzecim nurcie widzieć można właściwą genezę romantycznej ludowości, a więc przede wszystkim fascynację folklorem.

Specjalne rysy ludowości filomatów określone zostały przede wszystkim w toku analizy ballad Zana, Czeczota i Mickiewicza. Różnice w realizacji estetyki ludowości między Mickiewiczem a jego filomackimi przyjaciółmi sprowadzają się, jak się wydaje, do różnic ich stosunku do folkloru. Utwory Zana i Czeczota cechuje rygorystyczna wierność wobec przekazów folklorystycznych i danych etnograficznych. Inaczej Mickiewicz, bardzo swobodnie dopowiadający nieistniejące w przekazie folklorystycznym realia, sytuacje, rozwiązania.

Rozdział końcowy, o charakterze historycznym, poświęcony jest procesowi filaretów, traktowanemu jako proces o narodowość, stanowiącą podstawę ówczesnych spisków. Proces filaretów to zatem podwójny dokument związku wileńskich rówieśników Mickiewicza z ideologią polskiego romantyzmu.

Praca zmierza do prześledzenia ewolucji światopoglądu filomatów wyrastającego z ideologii Oświecenia i zbliżającego się do podstaw ideowych romantyzmu, próbuje wskazać, jak ewolucja ta przebiega w trzech płaszczyznach: w dziedzinie filozofii - od prawa natury i utopii do historyzmu, w zakresie koncepcji organizacyjnych - od modelu państwa republikańskiego do konspiracji politycznej, wreszcie w dziedzinie estetycznej - od ideału klasycznego, poprzez program literacki tradycjonalizmu, do poszukiwania nowej kategorii estetycznej - ludowości.

Maria J a s i ń s k a : "Narrator i sytuacja narracji w powieści polskiej 1776-1830". Promotor: prof. S.Skwarczyńska (UŁ), recenzenci: prof. S.Kawyn (UŁ) i doc. J.Trzynadłowski (U.Wrocł.). Uniwersytet Łódzki, 1961.

Praca ma cel podwójny: 1) historycznoliteracki - opis i interpretacja typów realizacji problematyki powieściowego narratora, ujętych w historycznej zmienności i w zróżnicowaniu w poszczegól-

nych odmianach gatunkowych powieści; 2) teoretycznoliteracki - wypracowanie szczegółowej problematyki badawczej oraz sprawdzenie lub uściślenie istniejących już w tej dziedzinie stwierdzeń. Przedmiot badań stanowi możliwie szeroko uwzględniona produkcja powieściowa lat 1776-1830.

Problematyka została skupiona wokół trzech wybranych zagadnień:

- 1) kim jest narrator, jaka jest jego struktura,
- 2) założenia narracyjne: związek narratora z przedstawianym światem, cele opowiadania, forma narracji,
- 3) epicka sytuacja narracyjna (płaszczyzna teraźniejszości opowiadania wobec płaszczyzny przeszłości omawianych zdarzeń).

Część I: Narrator i założenia narracji. Rozdz.1, "Ziemianin i obywatel", omawia problem narratora i założeń narracyjnych w powieści polskiego Oświecenia. Rozdz.2, "Człowiek prywatny", odnosi tę samą problematykę do dziewiętnastowiecznej powieści w pierwszej osobie. Rozdz.3, "Ja autor", rozpatruje strukturę narratora w dziewiętnastowiecznej powieści w trzeciej osobie. Rozdz.4, "Powieść prawdziwa", ogląda z kolei ten sam materiał badawczy w aspekcie założeń narracyjnych.

Część II: Epicka sytuacja narracji. Rozdz.1, "Druga płaszczyzna", ma charakter czysto teoretyczny; przygotowuje on założenia dla trzech rozdziałów następnych. Rozdz.2, "Układanie romansu", zajmuje się ogólną charakterystyką tendencji wydatniania literackiego charakteru powieści jako wyniku czynności narratora występującego jawnie w funkcji autora powieści, niezależnie zupełnie od fikcyjności czy autentyzmu przedmiotu opowiadania. Rozdz.3, "Kłopoty z opowiadaniem", zajmuje się ewolucją charakteru i funkcji uwag odnarratorskich odnoszących się do samej czynności opowiadania, czyli problemem wzmianek narracyjnych. Rozdz.4, "Pani, panna i pan czytelnik", rozpatruje problem "czytelnika epickiego", stanowiącego swoisty element literacki powieści, uzupełniający narratora i sygnalizujący płaszczyznę narracji.

Część III: Próba syntezy. Rozdz.1, "Uogólnienia"; treścią tego rozdziału jest syntetyczne ujęcie ewolucji problematyki podanej uprzednio analitycznemu zatomizowaniu w poszczególnych

rozdziałach dwu poprzednich części. Rozdz.2, "Historia powieści"; ewolucja narratora została tu skonfrontowana z przyjętymi w historii powieści podziałami na poszczególne jej typy (powieść Oświecenia, różnorodne o charakterze "przejściowym" piśmiennictwo Mostowskiej, powieść sentymentalna, tradycyjna, historyczna, współczesna, obyczajowa); z zestawienia tego wynika, że z aspektu problematyki narratora można w zakresie badanego materiału przeprowadzić zarówno historycznoliterackie wyróżnienie poszczególnych odmian powieści, jak wstępnie w ich ramach prześledzić wewnętrzną historyczną ich ewolucję. Rozdz.3, "Uwagi końcowe"; sformułowane tutaj wnioski mają charakter ogólny, częściowo metodyczny; uwypuklono tu związek problematyki narratora z historyczną rzeczywistością pozaliteracką i literackim prądem oraz z indywidualną koncepcją powieści i pozostającymi w zależności od niej szczegółowymi tendencjami utworu. Wynika z tego potrzeba uznania narratora za ważny aspekt analizy powieści, godny zasadniczego uwspółkrędnienia, a czasem nawet unadźlednienia z tradycyjnie uwzględnionymi pozostałymi kategoriami literackimi.

Stefan N i e z n a n o w s k i : O poezji Kaspra Miaskowskiego 1549/50 (?) - 1622. Promotor: prof. J.Nowak-Dłużewski (UW), recenzenci: prof. Z.Szmydtowa (UW) i prof. R.Pollak (UAM). Uniwersytet Warszawski 1962 r.

Praca o poezji Miaskowskiego miała ukazać narastanie tendencji barokowych w literaturze przełomu XVI i XVII wieku. Ograniczyła się w zasadzie do jednego aspektu zagadnienia: próbowała dać charakterystykę walorów artystycznych poezji Miaskowskiego i powiązać ją z tradycją literacką i nowymi dążeniami estetycznymi epoki, mającymi swe źródło w retoryce.

Materiał obserwowany został skupiony w pięciu częściach: 1: Wprowadzenie; 2: Poeta religijny; 3: Poeta "domowych opłotek"; 4: Poeta polityczny; 5: Synteza (próba udowodnienia, iż w zakresie: a. tematyki, b. kompozycji, c. środków obrazowania poetyckiego i d. składni - mamy do czynienia z poezją barokową).

Ad a. Śmierć, marność dooczesności, zawieszenie między wiarą w miłosierdzie boże i świadomością własnej grzeszności,

"tęsknota do ojczyzny niebieskiej", mistyczne "gárdzenie so-
bo" - oto motywy nastrajające najczęściej poezję Miaskowskie-
go. Akcenty radosne, afirmujące pojawiają się niezmiernie
rzadko, właściwie tylko dwa razy ("Na żniwo", "Na komin").
Świat zewnętrzny i jego krasa prowadzą Miaskowskiego do ref-
leksji nad przemijaniem i niestałością doczesności.

Depresyjne tony królują i w poezji o tematyce politycznej,
choć tu inne mają źródło.

Ad b. W kompozycji przeważają formy kontrastowe. Ich rola
jest bardzo różnorodna: służą unaocznieniu problemu, wypukla-
ją tendencje dydaktyczne, stanowią element psychicznego od-
prężenia i uwrażliwiają na dalsze argumenty poety, wartościu-
ją, wskazując od razu kierunek, służą pogłębieniu psycholo-
gicznemu postaci (np. w "Historii gorzkiej męki"), są wresz-
cie tłem dla zdarzeń.

Drugi typ kompozycji - to kompozycja dygresyjna. Dygresje
swoją jakością włączają się w nurt retorycznej persuasio (bu-
dzą zaufania czytelnika do wiedzy autora i prawdziwości fak-
tów przedstawionych, choć czasami prowadzą na manowce, jak
np. w wierszu "Na niepogodę 1605 roku").

Ad c. W zakresie obrazowania poetyckiego na czoło wysuwa
się peryfrazą (warto dodać: uznana powszechnie za jeden z pod-
stawowych elementów stylistyki barokowej). Dążenie do nieco-
dziwności, przyoblekania zwykłych, czasami pospolitych rze-
czy w togę patetyczną po to, by zdumieć czytelnika wyjątko-
wością zestawienia czy nazwania, jest postulatem podstawowym
u barokowych prawodawców sztuki (Marino, Poussin). U Miaskow-
skiego peryfrastyczność jest tak powszechna, że sprawia wra-
żenie wyszukanej sztuczności, a niekiedy przeradza się w kon-
cepty bardzo złego gatunku (np. z maniackim niemal uporem
powtarzane "zbawienne odnogi" zamiast: krew).

Przerosty peryfrazy nie są jedynymi przerostami stylistycznymi
w poezji Miaskowskiego. Widzimy je w metaforyce często
dziwnej i używanej nad miarę. Metaforyka ta czasami całkiem
utrudnia zrozumienie utworu, często dotyczy rzeczy "zewnę-
trznych", ślizga się po powierzchni utworu, jest tylko ozdo-
bą bez celu. "Zewnętrzność" tę obserwujemy i w rozwiniętej
formie metafory: alegorii i symbolu - dwu najczęściej, po

peryfrazie, występujących w poezji Miaskowskiego tropów stylistycznych. "Zewnętrzność" tę widać i w mimice postaci, i w ich gestach. Teatralność staje się celem dla siebie, bez większego znaczenia dla tekstu (wyjątek stanowi lament Matki Boskiej w "Historii", gdzie gest jest znakiem bólu); czasami też służy uzewnętrznieniu ostentacji przeżyć. Obnoszenie się z własnymi emocjami, osiągnięcie zabarwienia lirycznego utworów epickich i sugerowanie przeżyć emocjonalnych podmiotu w sposób sztuczny, poprzez retorykę pytań, wykrzyknień, anafor, wprowadza do poezji Miaskowskiego ton wysoki, patetyczny, czasami proroczo-wizyjny (utwory antytureckie). Liryka Miaskowskiego rzadko jest ścisza, kameralna, jeśli już to osiąga - to również pośrednio, przez ruch ("Na żniwo") i światło ("Na okna").

W naczelną zasadę retoryki (persuasio), którą poeta stara się osiągnąć omawianymi środkami, włącza się także mitologię, (zob. np. "Rotuły", gdzie Muzy wygłaszające "kolędy" stają się wielką metaforą triumfu chrześcijaństwa nad poganizmem) i zasoby stylistyczne Biblii (w utworach politycznych np. zło polityczne przeoblega się w kształty stylistyczne - metafora, symbol - zła moralnego).

Ad d. Składnia Miaskowskiego jest zawikłana, mocno inwersjowana, czasami niemal rebusowa. Wraz z tym zawikłaniem uległy zmianom i stosunki składniowo-metryczne. Przerzutnie, zawieszenie intonacyjne przez kilka wersów i paralelne opadanie w następnych wersach, związane z tym modyfikacje znaczenia - to zjawiska u Miaskowskiego powszechne, a w poezji barokowej nie-rzadko spotykane.

Do pracy dołączono dwa aneksy: Biografię Miaskowskiego (materiał znany i znaleziska własne) oraz Chronologię twórczości.